

DI SAIT VO LUSÉRN appuntamento della minoranza cimbra di Luserna

A cura dell'ufficio pubblicità
del quotidiano Trentino

Dar lãngez: zait zo setza di patàtt

Dar snea iz ormài zörgant un in di bisan hefta à zo spitzra daz vrisch grass, di radikkn hevan à zo khemma alt, di vaüchtn vo muasesch soinn voll pitt baize roasan boda darnà bartn khemmen khorn un gevèzzt von vögln ka herbest. Di lusérnar in disa zait hevan à zo giana in di èkhar von patàtt. Dise djar hãmsa àgeheft vãngante di earde züntrest in akhar zo vüarase zöbrest pittnar tschovér. Darnà hãmsa gefluaget in akhar pittnar zappa. Boróatet in akhar hattma àgeheft zo setza di patàtt, di baibar pinn budàil hãm gemacht an bal un di khindar hãm någesetzt di patàtt, dise soinn khent gelekk ungefãhr zbuantzekh/vünfunzbuantzekh zentimetre ummana vodar àndar, un di baibar hãmse untargedekht pittar earde. Verte zo setza di èkhar, ungefãhr zboa bochan darnà hevanda à zo spitzra di earst patàtt, un balsa soinn alle

gespitzart dar akhar khint gedjetet, ditza helft zo nemma auz daz znicht grass. A baila spetar balda di patàtt iz a pizzle gröazar khintar gètt a migele saltz un khemmen augezoget. Auz pa ludjo di patàtt macht di roasan: in disa zait iz destrat azta di patàtt mang vängen an par an beata, tipo di peronospora odar àndre sbemm von löapar. Verte zo machan di roasan, di patàtt vánk à zo kreschra untar earde un 'z grass attobar heft à laise laise zo derra. Dar mànat vo bimmat iz di zait zo lesa di patàtt. Inar bötta in ünsar lãnt di èkhar hãm àgeheft nidar atti krötz un soinn gerift fin obar 'z lãnt. Zo maga hãm dise èkhar di lãnt hãm augemacht pan bintar an hauf maurn pitt khnott, boma mage seng no haüt; haüt zo tage soinda gestãnt lai biane èkhar nãmp in lãnt.

Pittn patàtt da in lãnt vo Lusérn makma machan ettlane guate sachandar azpe di njöckn odar da patàtana korschèntz, zoa nèt zo reda vodar patàtana pult, bode i gloabe iz daz sell boda di lusérnar hãm mearar gearn. Disa makmase èzzan pitt vil sachandar zo lega darzüar: sbemm, lugànega, goulasch un gebillt. Vor mi daz peste steat a snit patàtana pult pittnar trippbüst gepratet atti glüat. 'Z izta o zo khöda ke nãmp in èkhar von patàtt soinda hërta khent gesetzt khabaz o, boda ka herbest soinn khent nidar gestoazt zo macha 'z kraut, un ditza o drinn pitt trippn von sboi un àndar, vil lusérnar hãmz gèzzt nã dar patàtana pult. Berdase nia hatt provãrt iz zait azen èzz a snit patàtana pult, umbrömm dar hümbel steat sèmm! Magãre pitt a guatz tètzele boi.

Michele Neff

A letzez djar

Balda no iz gest moi nona, auz pan abas, pinnese hërta gãnt zo venna un a par a bötta, balse iz gest guat, hattzemar kontãrt vo balse iz gest djung un bazzar iz vürkhent in lem. Si hattmar hërta khött ke 'z lem da in lãnt iz nèt gest dèstar, 'z izta gest bintsche arbat un di lãnt hãm vürgemochtzang bisa hãm gemak. Soi tatta, moi bisnono, zoa zo gebinna eppaz hatt gemocht gian auz pa kampiglndar, zo lesa au aisan, plaimarmarn, ràmo un granãtt. An tage izzar gãnt zo süacha inn in Vesan un hatt gevuntet a granãtt. Baldarse iz gest nã abezovazza disa iz

skopiãrt un er iz gesprunk par ardja. Di tschélln boda soinn gest sèmm pitt imen hãm gemak tüan nicht, dar mànn iz gest sa toat. Alóra, alle disperãrt, hãmsen lai getrakk in lãnt, inn gemudlt in a lãila. Gerift da, alle di lãnt soinn geloft z'sega, fra dise izta gest moi bisnona o. Gaülante, hattze gevorst azzar hettatn gelatt seng vor da lest bötta soinn mànn, ma sa hãmse nèt gelatt, umbrömm dar iz gest asó rovinãrt ke si berat darstãnt un hettatn njãnka darkhennt. Ditza iz vürkhent atz 11 von ludjo von djar 1937 un moi nona hatt apéna gehatt 6 djar, un asó khlumma hãmsar àgelekk

Anna N. N.

Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusérn
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.istitutocimbro.it

Nèt lai coronavirus

Di Bèltorganitzatzióng vodar gesünthait, boda hatt soinn sètze a Djinévra, lekk au alle djar a statistik von beata boda machan di meararstn toatn in da gãntz bèlt. Vor 'z djar 2019, in platz nummar **zene** venntma di tuberkolösi: 'z soinda gestorbet umme di **1,3 mildjü** laüt, quãse alle in di armen lentar vodar bèlt, boda hãm kartza bintsche medisun un vatschin. Dar mördrar nummar **noüne**, seãnka az nèt iz a beata, iz nèt mindar perikolösat: umme di **1,4 mildjü** laüt hãm vorlört 'z lem in an unfall afti beng un autopãnen. Allz ummaz, niamat khemmaten nia in sint zo vietãra di aute, un iz sichar djüst asó (seãnka azta nützanse a pizzle mindar un gian a pizzle lesegar beratzt sichar nèt gevelt). Dar nummar **achte** vodar lista iz dar diabète, boda töatet **1,6 mildjü** laüt atz djar, disa bötta di meararstn in di raichan lentar, boma èzzt kartza vil fètt un gestüazega. In platz nummar **sibane** – nèt zo gloabada, ma bar – venntma di skidar, boda macht alle djar opp un zuar **1,9 mildjü** toatn, di meararstn bidar in Afrika un Asia, boda vil laüt hãm khummaz saubarz bazzar zo trinkha. Nummar **sèkse**: dar krèps von palmü pitt schiar **1,7 mildjü** toatn, di meararstn roachar. Aniazglaz boazt ke roachan iz letz vor di lünger, 'z izta sinamã geschribet afti pèkkla zigãrètt pitt alladarhãnt schãulane foto zo machaz no hõartr, ma di laüt khoavãse allz ummaz. Nummar **vünve**: Alzheimer un demèntz: zo khõdaz djüst, vo disan beata stèrbetma nèt, ma in lest stèpfl darkrãnkhtma dèstar von stèchan odar vo àndre infetzióngen boda khostn 'z lem quãse att **zbo** mildjü laüt. Nummar **viare**: BPCO (broncopenumopatia cronica ostruttiva), a beata von palmü boda khint, disar o, von gerõacha, ma von letz air in di groazan statn o: in kau von an djar soinda gestorbet umme di **drai mildjü** laüt. Nummar **drai**: di

beata von atnbeng azpi 'z gevèrst, dar matã un di stèchan. Sa machan alle djar umme di **3,2 mildjü** toatn. In **zboate** platz vennbar in hirnstroach odar ictus: 'z stèrmda alle djar schiar **6,8 mildjü** laüt. Un an lestn, in earst platz: di beata von hèrtz – arteriosklerosi, infarkt un asó vür – pitt mearar baz **9 mildjü** toatn. No a bötta, a groazar toal vo disan soinn gest roachar odar kartza voazt. Azma gloabet in statistike, von coronavirus soinda gestorbet, von kristmãnat 2019 fin atz 29 vo madjo 2020, genau **362.391** laüt; schiar **2,6 mildjü** laüt soinn bidar khent gesunt. Vorstèatme nèt letz: a mensch iz nèt a nummar, a lem boda darlèscht iz hërta eppaz trauregez un aniazglaz lem varlèrt un geat geschützt. Haltante kunt, però, ke att disa bèlt saibar mearar baz **7 mildjãre un 802 mildjü** (aniazglazar sekõnda boda vorgeat, soinn drai laüt mearar!), khõdate ke di mensschhãit bart bol nèt auzstèrm, ne von coronavirus, ne vo a par an àndarn beata.

Paolo

Dar schraibar Miguel de Cervantes

Vor 404 djar, atz 22 von abrél 1616, izta gestorbet ummandar von brevarstn un bichtegarstn schraibar vodar Eurõpa von XVI sèkolo, dar Miguel de Cervantes.

Alle khennbar gesichart ummana von pestn stördje bodar hatt geschribet, da sell von *Don Chisciotte*. Ma sebar est eppaz mearar von lem von disan bravatn schraibar. Dar Miguel de Cervantes Saaverda iz gebortet 'z djar 1547, atz 29 von herbestmãnat, in a statt gehozt Alcalá de Henares, in Spãnja. 'Z iz gest dar viarte vo simm sünn, un soi famildja zo leba hatt gemocht raizan vil, un vor ditza, hattar gelebet in ettlane statn azpe Madrid, Valladolid un Siviglia o. Dar Cervantes hatt gelebet in di zait boda in Spãnja khinnt gehozt *Siglo de Oro*, dar djarhundart von gold, ke 'z iz gest di zait boda iz khent lai dõpo dar entdeckung vodar Amèrika. In soi lem dar schraibar hatt nèt lai geschribet libardar un stördje, ma dar hatt o vil gearbatet. Dar iz gest in ettlane plètze, nèt lai in Spãnja, ma auz vo soinnar natzióng o. Defãtti, vor a zait, dar Cervantes iz gest in Beleschlãnt o, bodar hatt gearbatet vor an kardinãl a Roma. Ma mage khõn ke soi lem iz nèt gest prõpio a stillegez lèm, defãtti dar schraibar izzese arruolãrt o in di Lega Santa un hatt gekhempft kontro in Türk a Lepanto, un sèmm hattaren getãnt bea. Dõpo daz sell gekhempfa, dar Cervantes hatt nemèar gemak nützan in tschenkn arm. Vor dar hatt bidar gemak khearn bodrømm da huam, di bark bodar drauzgest, di *Sol*, iz khent darbischt von pirãtn un er iz khent gevüart un inngespèrt in di statt vo Algeri. 'Z djar 1580 hattarz dartãnt zo kheara bodrømm in soi lãnt. Haüt alle khennen in Miguel de Cervantes vor soinn libar, dar *Don Chisciotte della Mancianca*: a stördja boda redet von an khlumman nõbile boda, dõpo azzar hatt gelest an hauf libardar kavallerèski, khint narrat un heft à zo giana ummaz atz soi rössle gloabante z' soina an raitar boda mocht schützan di debln un khempfan di znichtn. Dar Cervantes, però, hatt nèt lai geschribet disan libar ma vil àndre o, boda laider soinn nèt vil gekhennt. Dar schraibar hatt o geschribet novèlle azpe di *Novelas ejemplares*, un àndre libardar boda soinn gãntz àndar baz dar *Don Chisciotte*, azpe soi lest libar, boda hozt *Le peripezie di Persile e Sigismonda*. Dar Miguel de Cervantes iz gestorbet 'z djar 1616 un iz khent bogrãbet a Madrid. Haüt mochpar gian vürsnen zo gedenkha un zo macha studjãrn ka schual disan bichtege schraibar, boda iz gest ummandar von brevarstn vodar gãntz Eurõpa.

E.v.K.

